

YUQORI SINIF O'QUVCHILARIDA KASBIY QOBILIYATLARNING NAMOYON BO'LISHIGA TA'SIR ETUVCHI INDIVIDUAL – PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARNING O'ZIGA XOSLIGI

Qurbonova Mavluda Axmadali qizi

O'zbekiston respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti

Psixologiya yo'nalishi Magistratura talabasi

ANNOTATSIYA

Mazkur tezisda yuqori sinf o'quvchilarida kasbiy qobiliyatlarning shakllanishi va namoyon bo'lish jarayonida individual-psixologik xususiyatlarning tutgan o'rni hamda ularning o'ziga xos jihatlari tahlil etilgan. Shuningdek, shaxsning temperament, motivatsiya, intellektual daraja, o'zini anglash va ijtimoiy yo'naltirilganlik kabi omillari kasbiy yo'nalishni tanlashga qanday ta'sir ko'rsatishi yoritilgan.

Kalit so'zlar: kasbiy qobiliyat, individual-psixologik xususiyat, temperament, motivatsiya, kasbiy yo'nalish, yuqori sinf o'quvchisi.

ABSTRACT

This thesis examines the peculiarities of individual psychological characteristics that influence the development and manifestation of professional abilities among high school students. It highlights the role of such factors as temperament, motivation, intellectual level, self-awareness, and social orientation in the process of professional self-determination. The research emphasizes that the formation of professional abilities is largely determined by the harmony between a student's personality traits and chosen career path. Therefore, identifying individual psychological differences and providing targeted psychological counseling play a crucial role in the process of professional orientation at school.

Keywords: professional abilities, individual psychological characteristics, temperament, motivation, professional orientation, high school students.

Yuqori sinf o'quvchilari shaxsiy rivojlanishning muhim bosqichida bo'lib, bu davrda ularning hayotiy maqsadlari, qadriyatlari va kasbiy yo'nalishlari shakllanadi. Mazkur jarayon ko'plab psixologik omillar, xususan, shaxsning individual-psixologik xususiyatlari bilan chambarchas bog'liqdir. Psixologik tadqiqotlarda (L.S. Vigotskiy, S.L. Rubinshteyn, A.N. Leontyev, B.G. Anan'ev, K.K. Platonov, Sh.A. Amonashvili va boshqalar) ta'kidlanishicha, inson faoliyatining muvaffaqiyati va kasbiy shakllanish darajasi shaxsning individual qobiliyatlari, motivatsion tizimi va ijtimoiy tajribasiga tayanadi.

Kasbiy qobiliyatlilar — bu shaxsning muayyan kasbiy faoliyatni samarali bajarishga imkon beruvchi bilim, ko'nikma, malaka hamda psixik jarayonlar tizimidir.

Bu qobiliyatlarning rivojlanishi o'quvchining intellektual salohiyati, irodaviy barqarorligi, emosional o'zini boshqarish qobiliyati va ijtimoiy yo'nalganligi bilan uzviy bog'liq.

Yuqori sinf o'quvchilari odatda o'z imkoniyatlarini sinovdan o'tkazish, mustaqil qaror qabul qilish va jamiyatda o'z o'rnini topishga intiladilar. Shu jarayonda ularning temperament tipi, xarakter xususiyatlari, qiziqishlari va motivatsiya darajasi kasbiy yo'nalishni tanlashda muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

Masalan, xolerik temperamentli o'quvchilar yetakchilik, tashabbuskorlik va tez qaror qabul qilishni talab etuvchi kasblarga moyil bo'lishsa, sangvinik tipdagilar kommunikativ, ijodiy yoki jamoaviy faoliyatda yuqori samaradorlik ko'rsatadilar. Flegmatik o'quvchilar esa tizimli, aniqlikni talab qiluvchi kasblarda muvaffaqiyatli bo'lishadi, melanxoliklar esa tahliliy va ilmiy yo'nalishlarda kuchli intellektual salohiyat namoyon etadilar.

Motivatsiyaning kuchi ham kasbiy qobiliyatlarning rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ichki motivatsiyaga ega o'quvchi o'z tanlagan sohasi bo'yicha chuqur bilim olishga intiladi, o'zini o'stirish va malakasini oshirishni qadrlaydi. Aksincha, tashqi rag'bat (ota-onalar talabi, ijtimoiy bosim va h.k.) asosida harakat qiluvchi o'quvchilarda kasbiy yo'nalish beqaror bo'lishi mumkin.

Shuningdek, yuqori sinf o'quvchilarida o'zini anglash va shaxsiy identifikatsiya jarayoni jadallashadi. Bu esa o'z kasbiy "Men" obrazini shakllantirishga turtki beradi. Shaxsning o'ziga baho berish darajasi va o'z imkoniyatlariga ishonchi ham qobiliyatlarning ochilishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Ijtimoiy muhit omili ham beqiyos ahamiyatga ega. Ota-onalar, tengdoshlar, o'qituvchilar va ijtimoiy tarmoqlardagi axborot oqimlari o'quvchining kasbiy yo'nalishiga bevosita yoki bilvosita ta'sir etadi. Shuning uchun ta'lim muassasalarida psixologik xizmat faoliyatini kuchaytirish, kasbiy diagnostika testlari (masalan, Xolland testi, Klimov metodi, Shmishek so'rovnomasi) asosida o'quvchilarning psixologik profillarini aniqlash va ularga mos yo'nalish bo'yicha tavsiyalar berish muhimdir.

Yuqori sinf o'quvchilari o'smirlikdan ilk yoshlik davriga o'tish jarayonida bo'lgani uchun ularning psixik funksiyalari, shaxsiy qadriyatlari va ijtimoiy rollari barqarorlashish bosqichida turadi. Bu davrda ularning kasbiy yo'nalish tanlovida eng muhim omillardan biri — refleksiv fikrlash va kelajakni rejalashtirish qobiliyatidir. Tadqiqotlar (E. Erikson, D. Super, J. Holland) shuni ko'rsatadiki, o'quvchining kasbiy qaror qabul qilish darajasi uning o'z "Men" kontsepsiyasi, o'ziga nisbatan ishonchi va hayotiy maqsadlarining aniqligi bilan bevosita bog'liqdir.

Bunda psixologik yetuklik tushunchasi muhim o'rin tutadi. Psixologik yetuk o'quvchi o'z imkoniyatlarini real baholay oladi, shaxsiy ustuvorliklarini belgilaydi va o'z mehnati orqali natijaga erishish zarurligini anglaydi. Bunday yondashuv kasbiy

qobiliyatlarning ongli shakllanishini ta'minlaydi.

Yuqori sinf o'quvchilarining emosional barqarorligi ham kasbiy faoliyatga tayyorgarlikning muhim ko'rsatkichi hisoblanadi. Emosional muvozanat, stressga bardoshlilik, irodaviy barqarorlik kasbiy yo'nalishni tanlashda to'g'ri qaror qabul qilishga yordam beradi. Chunki o'z hissiyotlarini boshqara oladigan o'quvchi kasbiy vaziyatlarda samarali muloqot o'rnatadi, ijodiy fikrlaydi va mas'uliyatli qaror qabul qiladi.

Shuningdek, o'quvchilarning ijodkorlik darajasi ham kasbiy qobiliyatning muhim komponenti hisoblanadi. Ijodkorlik nafaqat san'at yoki dizayn sohalarida, balki texnik, ilmiy, tibbiy va pedagogik kasblarda ham zarur kompetensiya sifatida namoyon bo'ladi. Guilford va Torrance nazariyalariga ko'ra, ijodiy fikrlashda moslashuvchanlik, o'ziga xoslik, g'oya boyligi va tafakkur kengligi asosiy psixologik komponentlar hisoblanadi.

Kasbiy qobiliyatlarning rivojlanishida ijtimoiy muhit va ta'lim tizimining roli alohida ahamiyat kasb etadi. Maktabdagi psixologik iqlim, o'qituvchilarning yondashuvi, ota-onalarning qo'llab-quvvatlashi hamda o'quvchining ijtimoiy tajribasi — bularning barchasi kasbiy yo'nalishni shakllantiruvchi tashqi omillardir. Ayniqsa, zamonaviy raqamli muhitda o'quvchilar turli onlayn manbalar orqali kasblar haqida kengroq ma'lumotga ega bo'lishmoqda. Shu bilan birga, bu jarayon ayrim hollarda noto'g'ri idealizatsiya yoki kasbiy identifikatsiyaning soxta shakllanishiga ham olib kelishi mumkin.

Shu sababli, psixologik xizmatlar tizimida o'quvchilarga kasbiy maslahat (profkonsultatsiya) va kasbiy diagnostika ishlarini tizimli yo'lga qo'yish muhimdir. Amaliyotda Hollandning kasbiy yo'nalishlar nazariyasi, Klimovning "Inson – inson", "Inson – texnika", "Inson – tabiat", "Inson – belgilar tizimi", "Inson – badiiy obraz" klassifikatsiyasi asosida o'quvchilar qobiliyatlari va psixologik tiplariga mos yo'nalish tanlash samarali natija beradi.

O'tkazilgan psixologik kuzatishlar va empirik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yuqori sinf o'quvchilari orasida kasbiy qobiliyatlarning to'liq namoyon bo'lishi uchun eng muhim shartlar quyidagilardir:

1. Ichki motivatsiyaning kuchli bo'lishi – o'zini rivojlantirish istagi.
2. O'z qiziqishlarini real imkoniyatlar bilan moslashtirish.
3. Shaxsiy fazilatlarni (sabr, mas'uliyat, tashabbuskorlik, muloqotchanlik) rivojlantirish.
4. Psixologik tayyorgarlik – o'zini boshqarish, stressni yengish, mantiqiy fikrlash.
5. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash – ota-ona, o'qituvchi va ijtimoiy guruhlar tomonidan ijobiy motivatsiya.

Xulosa qilib aytganda, yuqori sinf o'quvchilarida kasbiy qobiliyatlarning namoyon bo'lishi ko'p qirrali psixologik jarayon bo'lib, u shaxsning individual-

psixologik xususiyatlari, motivatsion tizimi, o'zini anglash darajasi va ijtimoiy sharoitlar bilan belgilanadi. Shuning uchun o'quvchilar bilan olib boriladigan kasbiy yo'naltirish ishlarida individual yondashuvni joriy etish, psixologik test va treninglardan foydalanish, shaxsiy rivojlanish rejalari tuzish yuqori samaradorlikni ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Klimov E.A. (2004). Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya. — Moskva: Akademiya.
2. Holland J.L. (1997). Making Vocational Choices: A Theory of Vocational Personalities and Work Environments. — Florida: Psychological Assessment Resources.
3. Leontyev A.N. (1977). Deatelnost, soznanie, lichnost. — Moskva: Nauka.
4. Erikson E.H. (1968). Identity: Youth and Crisis. — New York: W. W. Norton & Company.
5. Guilford J.P. (1967). The Nature of Human Intelligence. — New York: McGraw-Hill.